DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.18529232 ମୂଳ ପ୍ରବନ୍ଧ

କେଉଁଝରର ଭୂୟାଁ ବିଦ୍ରୋହର ଇତିବୃତ୍ତ : ଉପନ୍ୟାସ 'ମହାରାଣୀ ପୁତ୍ର'

ଆଲୋକ ମହାରଣା

ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର :

ଇତିହାସ ରଚନା ହେଉଛି ଏକ କଳାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି। ଇତିହାସ ନିର୍ବିକ ବାସ୍ତବ ଘଟଣାବଳୀକୁ ସଂପ୍ରତି ପ୍ରେକ୍ଷାପଟରେ ଅତୀତକୁ ରୋମନ୍ଥନ କରି ଗତ ମୃତ ହୃତ ଗୌରବକୁ ପୁନର୍ଜୀବିତ କରିପାରୁଥିବା ଏକ ଭବ୍ୟ ସୃଜନତା। ଅତଳ ଗର୍ଭରେ ଲୀନ କଙ୍କାଳର ବୀର ଅବୀର ଗାଥା। ସମାଜ, ସଂସ୍କୃତି, ଚର୍ଯ୍ୟା, ଜୀବନଶୈଳୀ ପ୍ରଭୃତିର ନିର୍ଯ୍ୟାସ ବ୍ୟାଖ୍ୟା। ଉପନ୍ୟାସ ସେହି ଇତିହାସକୁ ଏକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପଦ୍ଧତିରେ ଆବିଷ୍କାର କରି ବିଭିନ୍ନ ଚରିତ୍ର, ଘଟଣା ଓ ବର୍ଣ୍ଣନା ପୁଟରେ ହୁଏ ଋଦ୍ଧିମନ୍ତ। ଇତିହାସରର ସତ୍ୟତା ଓ ଲେଖକଙ୍କ କଳ୍ପନାର ଅଦ୍ଭୁତ ସଂଯୋଗରେ ରସାଶ୍ରୟୀ। ଔପନ୍ୟାସିକା ପ୍ରତିଭା ରାୟଙ୍କ ମହାରାଣୀ ପୁତ୍ର ଏହି ଧରଣର ଏକ ନୃତାତ୍ତ୍ୱିକ ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ। ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଉପନ୍ୟାସରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ କେଉଁଝରର ଭୂୟାଁ ବିଦ୍ରୋହର ଇତିବୃତ୍ତ ଏବଂ ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ଅବଦାନର ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟତାକୁ ପ୍ରମାଣିତ ରୂପ ଦେବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛି। ତଦନୁରୂପ ଶ୍ରୀମତୀ ରାୟଙ୍କ ଐତିହାସିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଓ କଳାତ୍ମକ ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ସମୀକ୍ଷା କରିବା ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ।

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦାବଳୀ:

ଇତିହାସ, ଉପନ୍ୟାସ, ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ, ଭୂୟାଁ ବିଦ୍ରୋହ, ରତ୍ନାମେଳି, ଧରଣୀଧର, ଫକୀରମୋହନ।

ଇତିହାସ ଓ ସାହିତ୍ୟ ପରସ୍ପର ଜଡ଼ିତ। ଆପଣା ଇତିହାସକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତି ସର୍ବୋପରେ ରଖନ୍ତି, କିଂବଦନ୍ତୀର ଔପନ୍ୟାସିକା ପ୍ରତିଭା ରାୟ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ। ପୁରାଣ, ଇତିହାସ, କିଂବଦନ୍ତୀର ଘଟଣାବଳୀ, ଚରିତ୍ର ସମୂହକୁ ଉପନ୍ୟାସରେ ପୁନଃ ପ୍ରାଣ ସଞ୍ଚାରିତ କରାନ୍ତି। ଉତ୍କଳର ବିବିଧ ଘଟଣାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଟାଣି ଆଣନ୍ତି। ଉତ୍କଳ ଇତିହାସକୁ ଶୀର୍ଷରେ ରଖି ବିଶ୍ୱମୁଖୀ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି। ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଶିଳାପଦ୍ମ(୧୯୮୩), ଯାଜ୍ଞସେନୀ(୧୯୮୪), ଉତ୍ତର ମାର୍ଗ (୧୯୮୮), ମହାରାଣୀ ପୁତ୍ର (୨୦୦୮), ଦୟାନଦୀରୁ ନିରଞ୍ଜନ (୨୦୨୫) ଉପନ୍ୟାସ ସମୂହ ଅନ୍ୟତମ।

'ମହାରାଣୀ ପୁତ୍ର' ଉପନ୍ୟାସ ନମସ୍ୟ ଫକୀରମୋହନ ଓ ବରେଣ୍ୟ ଧରଣୀଧରଙ୍କ ମାର୍ମିକ ଇତିବୃତ୍ତ। ୧୮୯୧ ମସିହା ଭୂୟାଁ ବିଦ୍ରୋହର ଗାଥା। ସେହି ଜୀବାଶ୍ମରୁ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ରଚନା

ଯୋଗାଯୋଗ :
ଆଲୋକ ମହାରଣା, ଗବେଷକ,
କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓଡ଼ିଶା, କୋରାପୁଟ
Email: alokmaharanabput@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-7047-6723

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial Share Alike 4.0 License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work non commercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

For reprints contact: *pracheepatrika@rediffmail.com*

ପ୍ରାପ୍ତି	ସମୀକ୍ଷିତ	ଗୃହୀତ	ପ୍ରକାଶିତ
୧୪.୧୦.୨୦୨୫	୧୩.୧୧.୨୦୨୫	୨୬.୧୨.୨୦୨୫	୧.୦୧.୨୦୨୬

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ କିପରି ଉଦ୍ଧୃତ କରିବେ : ମହାରଣା, ଆଲୋକ, ୨୦୨୬। କେଉଁଝର ଭୂୟାଁ ବିଦ୍ରୋହର ଇତିବୃତ୍ତ : ଉପନ୍ୟାସ 'ମହାରାଣୀ ପୁତ୍ର'। ବାସ୍ତବତାର ପରିପ୍ରକାଶ ପ୍ରାଚୀ। ଭାଗ :୧୧, ସଂଖ୍ୟା: ଞ, ପୃଷ୍ଠା : ୫୮-୬୬।

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଅନ୍‌ଲାଇନରେ ପଢିବାପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ

Quick Response Code:

Available online at : https://pracheenews.com/

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.18529232
Article No - BPP00380

ବେଳେ ଉପନ୍ୟାସର ମୁଖବନ୍ଧରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି "ଏହି ଲେଖିକା ଓ ଆଜିର ପାଠକ କେହି ସେ ଦିନର ସେହି ଭୂୟାଁ ବିପ୍ଳବକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିନାହାନ୍ତି। ତେଣୁ ଏହା ଇତିହାସ, କିଂବଦନ୍ତୀ ଓ ଲୋକମୁଖର କଥାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଏକ କାଳ୍ପନିକ ଉପନ୍ୟାସ। ଏହା ଫକୀରମୋହନ ବା ଧରଣୀଧରଙ୍କ ଜୀବନୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ନୁହେଁ।" କିନ୍ତୁ ଏହା ଯେ କାଳ୍ପନିକ ତାହା ନୁହେଁ। ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ ଅତୀତର ସତ୍ୟତା ଓ ଲେଖକଙ୍କ କାଳ୍ପନିକତାର ସମ୍ମିଶ୍ରଣରେ ହିଁ ରସପ୍ରାଣ ସୃଷ୍ଟି କରେ, ଶରୀରେ ସଞ୍ଚାରେ। 'ମହାରାଣୀ ପୁତ୍ର' ସେହି ନ୍ୟାୟରେ ଗରୀୟାନ୍।

୧୯୯୭ ମହିହାରେ ଲେଖିକାଙ୍କ କେନ୍ଦୁଝର ଗ୍ରସ୍ତ କାଳରେ ଉପନ୍ୟାସର ମୂଳଦୁଆ ପଡ଼ିଥିଲା ।ସେ ଯଥାକ୍ରମେ କୁସୁମିତା,ମଲ୍ଲୀକାଶପୁର, ଫକୀରଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ତିନିଗୋଟି ଚିଠିରୁ ପରିକଳ୍ପନା କରି ଉପନ୍ୟାସର ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ ମୀନାର ଗଢ଼ିଲେ। ସେ ନିଜ ଜୀବନୀ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଲେଖିଛନ୍ତି "ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଗାଁ ମଲ୍ଲୀକାଶପୁର ଏବଂ ଧରଣୀଧରଙ୍କ ଗାଁ କୁସୁମିତା ମାଟିରେ,ଆକାଶରେ, ଗଛପତ୍ରରେ, ନଦୀରେ,ପାହାଡ଼ରେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଖୋଜିଲି। ଆନନ୍ଦପୁର ଯାଇ ଫକୀରମୋହନ ଦେଓ୍ୱାନଙ୍କ ଅଫିସ୍ ଖୋଜିଲି,ଚୌକି ଟେବୁଲ ଖୋଜିଲି। ମୁଁ ପାଇଗଲି ଦେଓ୍ୱାନଙ୍କୁ, ବିଦ୍ରୋହୀ ଧରଣୀଧରଙ୍କୁ ମାଟିରୁ ଏବଂ ସ୍ୱପ୍ନରୁ। ଲେଖିଲି ଉପନ୍ୟାସ ମହାରାଣୀ ପୁତ୍ର।" (ପଦ୍ମପତ୍ରରେ ଜୀବନ,ପୃ - ୪୨୩)

୧୮୯୧ ରେ ଘଟିତ କେଉଁଝରର ପ୍ରଜା ବିଦ୍ରୋହ, ଭୂୟାଁ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଅସନ୍ତୋଷ, ମେଳି,ତଥା ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ମ୍ୟାନେଜରୀର ଚିରାଚରିତ ଗାଥା ଉପନ୍ୟାସରେ ପୃଷ୍ଠାମଣ୍ଡନ କରିଛି। ତଥାପି ଉଭୟଙ୍କ ଜୀବନଯାତ୍ରା ଏଥିରେ ସନ୍ନିହିତ। ଯେଉଁଠି ଇତିହାସ ଭୁଲିଯାଉଛି,କ୍ରମଶଃ ସେଇଠି ଲେଖିକା ଉପନ୍ୟାସରେ ତାଙ୍କୁ ମହାର୍ଘ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି।

ଭୂୟାଁ ଓ କେନ୍ଦୁଝରର ନାମକରଣ :-

ଉପନ୍ୟାସରେ ଲେଖିକା ଭୂୟାଁଙ୍କ ନାମକରଣଗତ ବିଶେଷତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯତ୍ନଶୀଳ। ପୁରାଣ, କିଂବଦନ୍ତୀ ଓ ଇତିହାସର ମଧୁର ସମନ୍ୱୟ ରକ୍ଷା କରି ମହାଭାରତର ଜତୁଗୃହ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି। ଜତୁଗୃହରେ ପାଣ୍ଡବ ଅମୁହାଁ ଦଗ୍ଧ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବାବେଳେ ପରମପୁରୁଷ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜ ବିଶାଳ ଭୁଜରୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ଦୁଇଜଣ ବିଶାଳକାୟ ବୀରପୁରୁଷ। ସେମାନଙ୍କୁ ଆଜ୍ଞାଦେଇ କହିଥିଲେ ଜତୁଗୃହରୁ ଗଙ୍ଗାନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକ ବିଶାଳ ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ଖୋଳନ ନିମନ୍ତେ। ସେ ପୁରୁଷ ଦ୍ୱୟ ଧର୍ମର ରକ୍ଷକ। ଅଧର୍ମର ଭକ୍ଷକ। ତେଣୁ ସେମାନେ ସେହି ଦୀର୍ଘ ସୁଡ଼ଙ୍ଗକୁ ଖନନ କଲେ। ସେଠାରୁ ଉଦ୍‌ଗତ ମୃତ୍ତିକାକୁ କେଉଁଠି ରଖିବେ କାରଣ କୌରବ ଦେଖିଲେ ସନ୍ଦେହ ଜାତ ହେବ। ତେଣୁ ନୀରବରେ ମାଟିକୁ ଆଁ କରି ଭକ୍ଷଣ କଲେ। ସେହି ପଥଦେଇ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ ପାଣ୍ଡବ ଓ ମାତା କୁନ୍ତୀ। ଧର୍ମରକ୍ଷକ ଓ ମାନବ କଲ୍ୟାଣୀ ସେହି ବୀରକୁ କୁହାଗଲା ଭୂୟାଁ। ଏମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧର ଭୌମକର ବଂଶ ନାମରେ ପରିଚିତ ହେଲେ। କେନ୍ଦୁଝରର ଉତ୍ତର - ପଶ୍ଚିମ କୋଣ ଏମାନଙ୍କର ବାସଭୂମି। ତାଙ୍କରି ବଂଶଧର ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ସିଂହଭୂମି, ବଣେଇ,ବାମରା,ନୀଳଗିରି ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ବାସକଲେ। କିନ୍ତୁ କେନ୍ଦୁଝର ହେଉଛି ଭୂୟାଁର ଜନମ ମାଟି। "ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀବେଳକୁ କେନ୍ଦୁଝର ଭୌମ ଶାସନାଧୀନ ହୋଇଥିଲା। ଖ୍ରୀ.ଅ.୭୩୬ ରେ ଭୌମରାଜା ପ୍ରଥମ ଶିବକରଦେବ ବିରଜାଠାରେ ଭୌମ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ।'' (କେଉଁଝର ଇତିହାସ, ନିରଞ୍ଜନ ବାରିକ, ପୃ- ୬୬)

କେନ୍ଦୁଝର ନାମକରଣ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଔପନ୍ୟାସିକା ଲେଖିଛନ୍ତି "କେନ୍ଦୁଆ ଭୂୟାଁଙ୍କ ରାଜଉଆସ ପାଇଁ ଇନ୍ଦ୍ରଛତ୍ର ପାହାଡ଼ତଳର ସେହିସ୍ଥାନ ହିଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଯେଉଁଠି ଜଣ ନୁହେଁ ଗଣ ହିଁ ବଳୀୟାନ। ରାଜାନୁହେଁ ପ୍ରଜା ହିଁ ରାଜାର ପ୍ରକୃତ ଶକ୍ତି। ତେଣୁ ଶୁଭଲଗ୍ନରେ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ନିର୍ମାଣ ଆରମ୍ଭ ହେବ ଯେଉଁଠି କେନ୍ଦୁଆର ଶଂଖିକୁ ମାଡ଼ିବସିଥିଲା ଶୃଗାଳ। ହଁ-କେନ୍ଦୁଆ ଭୂୟାଁଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ନାମ ରହିବ କେନ୍ଦୁଝର"। ଶ୍ରୀମତୀ ରାୟ ଏକ କିଂବଦନ୍ତୀର ଅବତାରଣା କରି କେନ୍ଦୁଝର ନାମଟିକୁ ଦର୍ଶାଇବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ। ତଥାପି କାହାଣୀଟିର ଅବତାରଣା ଉପନ୍ୟାସର ମିଳିତ କଥାର ଏକ ସେତୁବନ୍ଧ। କାହାଣୀଟି ଏହିଭଳି-ଏକ କେନ୍ଦୁଝର ବୃକ୍ଷତଳୁ ଝରି ଆସିଲା ଝରଟିଏ। ସେହି ନିର୍ମଳ ପାଣି ପିଇବାକୁ କେନ୍ଦୁଆ ବାଘଟିଏ ଉଭାହେଲା। ଏହାପରେ ଆଉ ଏକ ଶୃଗାଳ, ବାଘ ସାମ୍ନାରେ ଠିଆ ହେଲା। ପ୍ରଥମେ ପାଣି ପିଇବାକୁ ନେଇ

ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା। କିନ୍ତୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଶୃଗାଳ କେନ୍ଦୁଆର ଶଙ୍ଖୀକୁ କଣା କରିଦେଲା। ଏ ଚକିତ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଜ୍ୟୋତିଭଂଜ ନାମ ଦେଇଥିଲେ କେନ୍ଦୁଝର।

କେନ୍ଦୁଝର ନାମକରଣକୁ ନେଇ ଅନେକ ଲୋକକଥା ଥିଲେ ହେଁ ଔପନ୍ୟାସିକା କେବଳ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି।

କେନ୍ଦୁଝର ପହିଲି ରାଜା - ଜ୍ୟୋତିଭଞ୍ଜ :

"ଭୂୟାଁ ଚାହିଁଥିଲେ କେନ୍ଦୁଝରୀ ରାଜ୍ୟରେ ରାଜା ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀଠୁ"।

ଉପନ୍ୟାସରେ ଏକ କିଂବଦନ୍ତୀର ପରିକଳ୍ପନା ଏହି ପଦରୁ। କେନ୍ଦୁଝର ହେଲା ଭୂୟାଁର ଜନ୍ମମାଟି। ସେଠାରେ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାପାଇଁ ରାଜପୁତ୍ରର ସନ୍ଧାନ ହେଲା। ତେଣୁ ଭୂୟାଁଜାତି ଖିଚିଙ୍ଗକୋଟ ରାଜପ୍ରସାଦରୁ କନିଷ୍ଠ ରାଜପୁତ୍ର ବାଳକ ଜ୍ୟୋତିଭଞ୍ଜଙ୍କୁ ଚୋରାଇ ଆଣିଲେ। ରାଜା ଏକଥା ଜାଣନ୍ତେ ସନ୍ଧାନ ହେଲା ରାଜପୁତ୍ରଙ୍କ। ସେ ପୁରସ୍କାର ଘୋଷଣା କଲେ। ବୈତରଣୀ ତଟରେ ପାଇକମାନେ ଭୂୟାଁଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ କଲେ। ତେଣୁ ସତ୍ୟତାର ପ୍ରମାଣ ନିମିତ୍ତ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ମହାଶିମୁଳୀ ଗଛଟିକୁ କାଟିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ। ଏହି ଗଛରେ ଦୁରାତ୍ମା ବାସକରୁଛି, ତେଣୁ ଏହି ଗଛକୁ ମୂଳରୁ କାଟିବା ଲୋଡ଼ା ପଡୁଛି। ମାତ୍ର ଦୁରାତ୍ମା ଭୟରେ ଏହି ଗଛକୁ କେହି କାଟିବା ପାଇଁ ସାହସ କରୁନାହାନ୍ତି। ଯେଉଁ ଲୋକ ମିଥ୍ୟା କହିନଥିବ ସେହି କେବଳ ଏହି ଗଛ କାଟି ପାରିବ। ଗଛଟିର ଗଣ୍ଡି ହାତୀପ୍ରାୟ, ସିଂହପରି ଶାଖାପ୍ରଶାଖା। ତେଣୁ ଭୂୟାଁମାନେ ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲେ।

ଭୂୟାଁ ଜାତି ମିଥ୍ୟା ଓ ଛଳନାକୁ ଘୃଣା କରେ। ଭୂୟାଁ, ରାଜାପାଇଁ ସତ୍ୟଗୋପନ କରିଛି। ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ସୁଶାସନ ଦେବାକୁ ଛଳ କରିଛି। ଏହାକୁ ସେ ଅପ୍ରାଧ ମଣୁନାହିଁ। ମୟୁରଭଞ୍ଜଠାରୁ ଭୂୟାଁପିଢ଼ ଅଞ୍ଚଳ ଅନୁନ୍ନତ, ଅବହେଳିତ। ରାଜପୁତ୍ର, ଚୋରି କେବଳ ତାର ପ୍ରତିକାର। ଏହା ଦେଶ ପ୍ରେମ, ଜାତି ପ୍ରେମ। ସେଦିନ ମହାଶିମୁଳି ଗଛ କଟାହେଲା, ତାର ଅଗ୍ରଭାଗକୁ ଧରିବାକୁ ଯାଇ ୧୨ ଜଣ ବୀରଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ। ସେମାନେ ହେଲେ ଶହୀଦ ବୀରମଲ୍ଲାର, ଝାଡ଼, ଭୀମମଲାର, କାଳ ଜଳ,ଚୋର,କୂଳ,ଦନ୍ତା,ଜୟ, ଅନ୍ଧାର ଠେକୁଆ, ମଲାର। ଜ୍ୟୋତିଭଞ୍ଜ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଶୁଣିଥିଲେ ଏହି ବୀରଙ୍କ ପ୍ରାଣବଳୀର ଗାଥା। ସେ ହେଲେ ରାଜା। ନଚେତ୍ ବଡ଼ଭାଇ ଆଦିଭଂଜ ହୋଇଥାନ୍ତେ ରାଜା ଆଉ ଜ୍ୟୋତିଭଂଜ ରାଜକୁମାର। ତେଣୁ ଭୂୟାଁ ରାଜା ହୋଇନାହିଁ। ଏକ ସୁଶାସିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନିମନ୍ତେ ରାଜାକୁ ରାଜପଦ ଦେଇଛି ମାତ୍ର।

ନିରଞ୍ଜନ ବାରିକଙ୍କ କେନ୍ଦୁଝର ଇତିହାସ ପୁସ୍ତକରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି ଭଂଜବଂଶର ପ୍ରଥମ ରାଜା ଜ୍ୟୋତିଭଞ୍ଜ (ସୂଚୀ ଅନୁସାରେ, ପୃ - ୯୦) ଲୋକକଥାନୁସାରେ ଭୂୟାଁମାନେ ଜ୍ୟୋତିଭଂଜଙ୍କୁ ଚୋରଇ ଆଣିଥିଲେ। ତେଣୁ ଲେଖିକା ନିଶ୍ଚୟ ଲୋକକଥାକୁ ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି।

ମହାରାଜା ଧନୁର୍ଜୟ ନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜ :

ଉପନ୍ୟାସରେ ଯେଉଁ କେତେକ ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ରକୁ ନେଇ ଘଟଣାଟି ଗତିଶୀଳ, ତନ୍ମଧରେ ରାଜା ଧନୁର୍ଜୟ ଅନ୍ୟତମ। କେନ୍ଦୁଝର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭୂୟାଁ ବିଦ୍ରୋହର ମୂଳ କାରଣ ଥିଲେ ରାଜା। ପିତା ଗଦାଧର ଭଂଜଙ୍କ ପରଲୋକ ପରେ ଅଳ୍ପାୟୁଷରେ ରାଜଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲେ। ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ୧୮୫୭ ମସିହାରେ ସିପାହୀ ବିଦ୍ରୋହ ଭାରତର ପ୍ରଥମ ମୁକ୍ତି ସଂଗ୍ରାମ ଭାବେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା। ସେହି ସମୟରେ ଯେଉଁ ରାଜାମାନେ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ଗ୍ରହଣ ନିଷେଧ ଆଇନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଦଳେ ମିତ୍ରପକ୍ଷ ରାଜା କୌଶଳ କ୍ରମେ ଇଂରେଜ କବଳରେ ଧରାଇ ଦେଉଥିଲେ। ସେହିଭଳି ମିତ୍ରପକ୍ଷ ରାଜା ଥିଲେ ଗଦାଧର ଭଞ୍ଜ। ସିପାହୀ ବିଦ୍ରୋହ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯାଇ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କୁ ଅର୍ଥ, ସୈନ୍ୟ, ଅଶ୍ୱ, ହସ୍ତୀ, ଯାନବାହନ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ବ୍ରିଟିଶ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରିୟପାତ୍ର ହୋଇଥିଲେ। ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ମହାରାଜା ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରାଇଥିଲେ। ୧୯୬୧ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୨ ତାରିଖରେ ରାଜା ଇହଲୀଳା ତ୍ୟାଗ କଲେ। ବିବାହିତ ପତ୍ନୀ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟା ଅପୁତ୍ରିକ ଥିବାରୁ ମହାରାଜାଙ୍କ ଫୁଲବିବାହୀ ପତ୍ନୀ କମଳାଦେବୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମିତ ପ୍ରଥମ ପୁତ୍ର ନାବାଳକ ଧନୁର୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ହେଲେ ଦେଓ୍ୱାନ ରାଜା। ପୁଣି ୧୯.୦୯.୧୮୬୭ ରେ ବୟଃପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ରାଜାଭିଷେକ ହେଲେ।

ଉପନ୍ୟାସରେ ରାଜା ଅଭିଷେକ ସମୟରେ ଭୂୟାଁ ଚାଙ୍ଗୁ ବଜେଇ, ନାଚି ଉଠିଛନ୍ତି। ରାଜ ଅଭିଷେକ ଭୂୟାଁର ଆଉ ଏକ ପର୍ବ। ଭୂୟାଁ ଜାତି ଧନୁର୍ଜୟଙ୍କୁ ପରଂପରା କ୍ରମେ ରାଜ ସିଂହାସନ ନ୍ୟସ୍ତ କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଯାଇଛି। କିନ୍ତୁ ଇତିହାସ କହେ ଧନୁର୍ଜୟ ରାଜା ହେବା ଭୂୟାଁଙ୍କୁ ନାପସନ୍ଦ। ସର୍ଦ୍ଦାର ମାନେ ଏଥିରେ ଖୁସି ନଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ପାଟରାଣୀ ୧୩/୦୨/୧୮୬୮ ରେ ଧନୁର୍ଜୟ ମୁଣ୍ଡରେ ପାଟଶାଢ଼ୀ ଦେବାରୁ ୧୨୭୫ ସାଲ ମାଘମାସ ୨୫ ଦିନ ଭୂୟାଁମାନେ ସିଂହାସନକୁ ନେଇ ଅଭିଷେକ କରାଇଲେ।

ରତନା ମେଳି :

'ରତନା ନାୟକ' ଇତିହାସର ଏକ ଅନାଲୋଚିତ ଚରିତ୍ର। ଜଣେ ପଖୋତ ବିପ୍ଲବୀ। ସହିଦ। ଭୂୟାଁ ପ୍ରଥମ ବିଦ୍ରୋହ ହେଉଛି ରତନା ମେଳି। ଉପନ୍ୟାସରେ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗର ପ୍ରାକ୍ ଆଭାସ ବର୍ଣ୍ଣିତ। ବ୍ରିଟିଶ ରାଜାକୁ ଖୁସି କରାଇବା ପାଇଁ ରାଜା ଯୁଦ୍ଧକରେ କିନ୍ତୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ମରନ୍ତି ଭୂୟାଁ। ରତନା କହେ "ଆମେ ରାଜାକୁ ଅଧିକାର ଦେଉଛୁ- ଅଧିକାର ଛଡ଼ାଇ ନେବାର ଅଧିକାର ବି ଆମର ଅଛି। ରାଜା ଜଣେ -ଆମେ ପଣେ - ପ୍ରଜାଶକ୍ତି ରାଜଶକ୍ତିଠୁ ବଡ଼। ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଯିଏ ଏକଥା କହିଲେ ଏବଂ ମୂଳରୁ ଯିଏ ପ୍ରତିବାଦର ସ୍ୱର ଉଠାଇଥିଲେ ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ଭୂୟାଁ ସରଦାର ରତନା ନାୟକ।"

ଭୂୟାଁ ପିଢ଼ିରେ ପାଇକାଳୀ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରଚଳନ କରି ପୁରୁଷ ପୁରୁଷ ଧରି ମର୍ହଟା ସହ, ବାମଣ୍ଡା ରାଜ୍ୟ ସହ, ଢ଼େଙ୍କାନାଳ ସହ ଯୁଦ୍ଧ କରେଇ ମରେଇଛି ଏ ରାଜା, ଆଉ ନିଜେ ଅର୍ଜିଛି ଗୌରବ। ୧୮୦୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ଶାସନାଧୀନ କେନ୍ଦୁଝରରେ ପ୍ରଥମ ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ ପ୍ରଚଳିତ। ଆଦିବାସୀ ପ୍ରଜା ଉପରେ ରାଜା ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଭଂଜ ବସାଇଛି ହଳ ଟିକସ, ଘରଟିକସ, ଫଳ ଟିକସ, ଜଳ ଟିକସ, ଭୂମି ଟିକସ। ତା ସହିତ ମାଗଣ,ରସଦ ବେଠି,ଭେଟି ଆଦି। ୧୮୧୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ରାଜ୍ୟର ବେବର୍ତ୍ତା ଗଣି ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଅନ୍ୟାୟ ଯୋଗୁଁ ଭୂୟାଁମାନେ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ। ପ୍ରଜା,ରାଜାଙ୍କୁ ଗୁହାରି କରିପାରିଲେ ନାହିଁ। ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ଥିଲା ବେବର୍ତ୍ତା। ଶେଷକୁ ଭୂୟାଁ ଜେଲ୍ ଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କଲେ।

ଗଦାଧର ଭଂଜଙ୍କ ଅମଳରୁ ବେବର୍ତ୍ତା ବନ୍ଦୋବସ୍ତକୁ ନେଇ ପ୍ରଜା ଅସନ୍ତୋଷ ହେବାକୁ ଲାଗିଥିଲା। ତତ୍କାଳୀନ ବେବର୍ତ୍ତା ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଧଳ ଅଠର ଦସ୍ତି ପଦିକାରେ ଜମିମାପ କରାଇ ଭୂୟାଁ ମନରେ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବିଶ୍ୱାସ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ। ଆଦିବାସୀଙ୍କ ପ୍ରତି ରାଜା କିମ୍ବା ବେବର୍ତ୍ତାର ଦୃଷ୍ଟି ନଥିଲା। ଏହାପରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର,ନିର୍ମମ ପ୍ରହାର,ବେଠିରୁ ଏକ ବିଦ୍ରୋହ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା। ୧୮୨୫,୧୮୪୪ ରେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରତିବାଦ କଲେ ଭୂୟାଁମାନେ। ୧୮୪୮ରେ ଏହି ଜୁଲମ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିବାଦ କରି ରତ୍ନା ନାୟକ ରାଜଛତ୍ର ବିରୋଧରେ ବିଦ୍ରୋହ କଲେ ଏବଂ ୩ ଦିନ କାରାବରଣ ଭୋଗ କଲେ।

ବିଷ୍ଣୁ ପାଟରାଣୀ ସଉତୁଣୀ ପୁତ୍ର ରାଜା ହେବ ଏହା ଚାହୁଁ ନଥିଲେ। ତେଣୁ ରତନା ସାଜିଲା ଶେଷ ଅସ୍ତ୍ର। ୧୮୬୮ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ୨୧ ତାରିଖ। ରତ୍ନା ନାଏକ ପୁଣି କଲା ରାଜଛତ୍ର ବିରୋଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା ଭୂୟାଁ ସମେତ ପ୍ରଜା ରତନା ସହ ଠିଆ ହେଲେ। ବିଦ୍ରୋହକୁ ଦମନ କରିବାକୁ ରାଜାମାନେ ଆଗେଇ ଆସିଲେ। ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ରତ୍ନାମେଳିକୁ ଧରାଇବା ନିମନ୍ତେ ପୁରସ୍କାର ଘୋଷଣା କଲେ। ପାଲଲହଡ଼ା ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ହାତରେ ବନ୍ଦୀହେଲେ ରତନା ସର୍ଦ୍ଦାର। ରାଜା,କର୍ମଚାରୀମାନେ ଅନ୍ୟ ବିଦ୍ରୋହୀଙ୍କୁ ଧରାଇ ପୁରସ୍କାର ପାଇଲେ। ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଣେଇ ରାଜାଙ୍କ ଦେୱାନ ରମେୟା କୋଲ,ଟୁନୁରଣା, ଦାଶରଥି କୁଅଁର,ପଦୁ ନାୟକ,ଟୁଣି ପ୍ରଧାନ ଅନ୍ୟତମ। ରତ୍ନା ନାୟକ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଆଗରେ କ୍ଷମା ମାଗିଲେ ନାହିଁ,ବରଂ କ୍ରାନ୍ତିର ଜୟଗାନ କରି ୧୮୬୮ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ୩୦ ତାରିଖରେ କଟକ ଜେଲ ସମ୍ମୁଖରେ ଫାଶୀ ଖୁଣ୍ଟରେ ଝୁଲି ପଡ଼ିଲେ। ତେଣୁ ଉପନ୍ୟାସ କହେ "ରତ୍ନା ନାୟକ ନାମରେ କେନ୍ଦୁଝରୀ ରାଜ୍ୟରେ ରତ୍ନାନାୟକର ଜନ୍ମମାଟି ବାଂଶପାଳ ସାରପୁର ଗାଁରେ ସ୍ମୃତିସ୍ତମ୍ଭ ନାହିଁ। ସ୍ମୃତିସ୍ତମ୍ଭ କାହାକୁ ଅମର କରେନାହିଁ,ଅମର କରେ ମଣିଷର କୀର୍ତ୍ତି। ରତ୍ନା ନାୟକ କୀର୍ତ୍ତିମାନ। ତା'ପାଇଁ ଭୂୟାଁ ଜାତିର ହୃଦୟ ମନ୍ଦିରରେ ସ୍ମୃତିସ୍ତମ୍ଭ ସ୍ୱତଃ ଗଢ଼ି ଉଠିଛି"।

ମହାରାଣୀପୁତ୍ର ଧରଣୀଧର :

ଉପନ୍ୟାସ 'ମହାରାଣୀ ପୁତ୍ର'ର ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଧରଣୀଧର ନାଏକ। ଶତାବ୍ଦୀର ତଳର ଅନାଲୋଚିତ ଇତିହାସକୁ ପୁନଃମନ୍ଥନ

କରି ଔପନ୍ୟାସିକା ସେହି ମହାନାୟକକୁ ପାଛୋଟି ଆଣିଛନ୍ତି ପୃଷ୍ଠା ମଧ୍ୟକୁ। କେନ୍ଦୁଝର ମାଟିର ପୁତ୍ର, ଯାହା ଡାକରାରେ ଐକ୍ୟସୂତ୍ରରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଏକ ବିଦ୍ରୋହ, ଯାହା ଗର୍ଜନରେ କମ୍ପି ଉଠିଥିଲା କେନ୍ଦୁଝର ଗଡ଼। ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ବଳୀୟାନ,ବୁଦ୍ଧିର ପରାକାଷ୍ଠା। ନମ୍ର,ବଳିଷ୍ଠ,ଶିକ୍ଷିତ,ସ୍ନେହୀ, କେନ୍ଦୁଝର ମାଟିର କୁସୁମିତା ଗାଁର ସୁଯୋଗ୍ୟ ସନ୍ତାନ ଧରଣୀଧର ନାଏକ। ଜନ୍ମ ୧୮୬୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଇ ୫ ତାରିଖ ବୈଶାଖ ପୂର୍ଣ୍ଣମାରେ। ପିତା ଲକ୍ଷ୍ମଣ ନାଏକ, ମାତା ବାଇଗଣୀ ଦେବୀ। ଧରଣୀର ନାମକରଣଗତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଜେଜେ ଟିକାରାମ କଣ୍ଠରେ ଶ୍ରୀମତୀ ରାୟ କହିଛନ୍ତି - ସେ ଲଇଛଣିଆର ସପ୍ତମ ସନ୍ତାନ ହେଲେ ବି ମୋ ବୋହୂ ବାଇଗଣିର ଅଷ୍ଟମ ଗର୍ଭ। ତା'ର ଆଗରୁ ଗୋଟାଏ ଗର୍ଭ ଉଡ଼ିଯିବା କଥା ତୁମେ ଜାଣିନ, ଆମେ ଜାଣୁ। ଦେବକୀ ଅଷ୍ଟମ ଗର୍ଭରେ ଜନ୍ମି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତକୁ ଛତ୍ରଭଳି ଟେକି ଧରିଥିଲେ ଗିରିଧର କୃଷ୍ଣ ମହାପୁରୁ। ବାଇଗଣି ଭୂୟାଁଣୀର ଅଷ୍ଟମ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମିଛି ଏ ଟୋକା ତେଣୁ ତା' ନାଁ ରଖିଛି ଧରଣୀଧର।"

ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଧରଣୀ ବାପ ଜେଜେଠୁ ଶୁଣିଛି ପ୍ରଜା ଶୋଷଣର ଇତିହାସ। ରତ୍ନା ନାଏକ କୋଳରେ ପୁଣି ସେ ବଢ଼ିଛି। ତା' ମନରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ପ୍ରତିବାଦର ସ୍ୱର। ମହାରାଣୀ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟା ଦେବୀ ପୁତ୍ର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି କଟକକୁ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ପଠାଇଛନ୍ତି। ସେଠାରୁ ଫେରି ରାଜଗଡ଼ରେ ଅମିନ୍ ଭାବରେ ସେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ,ତଥାପି ଧରଣୀ ରାଜପୁତ୍ର ବୋଲି ନିଜକୁ କେବେ ଜାହିର କରିନାହିଁ। ଉପନ୍ୟାସରେ ଧରଣୀ କହିଛି -ମୁଁ ମହାରାଣୀପୁତ୍ର ନୁହେଁ - ବାଇଗଣି ଭୂୟାଁଣୀ ପୁତ୍ର"। ବାସ୍ତବରେ ଏହି ଗିରିସଙ୍କୁଳ ଜାତିକୁ କ'ଣ ଅବା ପ୍ରୟୋଜନ। ମା'ମାଟିକୁ ନେଇ ଦିନ କାଟନ୍ତି। ତେଣୁ ଲେଖିକା କୁହନ୍ତି "ଏଇ ଅରଣ୍ୟବାସୀମାନେ ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନର ଛାତିକୁ ବିଦାରି ସୁନା, ଲୁହାର ସନ୍ଧାନ କରନ୍ତିନି- ସେମାନେ ଖାଲି ଖୋଜିବୁଲନ୍ତି ଜୀବନ-ଜୀବନର ସୁଆଦ - ପ୍ରୀତି, ଭାବ ବିନୋଦିଆ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଆନନ୍ଦକୁ।" କିନ୍ତୁ ସେହି ଆନନ୍ଦକୁ କେହି ଦଖଲ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ ବାଘପରି ରକ୍ତମୁଖା ପାଲଟିଯାଏ ଏ ଜାତି। ଧରଣୀ ମଧ୍ୟ ତାହା କରିଛି। ରାଜଶୋଷଣ ବିରୋଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରିଛି। ପ୍ରତାରଣା,ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରର ଶିକାର ହୋଇ କାରାବାସ ଗ୍ରହଣ କରି ଶେଷ ଜୀବନ ସନ୍ୟାସ ରୂପରେ ଅତିବାହିତ କରି ଆଳିରେ ୧୯୧୪ ମସିହା ମେ ୧୬ ତାରିଖ ବୈଶାଖ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନ ଚିରନିଦ୍ରା ଯାପନ କରିଛନ୍ତି।

ଭୂୟାଁ ବିଦ୍ରୋହର ଆଦ୍ୟରୂପ :

ମାଛ କାନ୍ଦଣା ବନ୍ଧ ନିର୍ମାଣ ସମୟର ବେଠିରୁ ବିଦ୍ରୋହ ସୃଷ୍ଟି ଏହା ଅର୍ଦ୍ଧେକ ସତ୍ୟ ହୋଇପାରେ। କିନ୍ତୁ ଏ ବିଦ୍ରୋହ, ଗତ ଶତାବ୍ଦୀର କୁହୁଳା ନିଆଁର ହୁତାଶନ। ଏ ବିପ୍ଳବ ଆରମ୍ଭ ଆଦିବାସୀ ଭୂୟାଁର ରକ୍ତରେ, କେନ୍ଦୁଝର ପ୍ରଜାର ଭୋକିଲା ପେଟରେ, କୁସୁମିତା ମାଟିର ଶୋଷଣରେ। ଯାହା ଉପନ୍ୟାସରେ ଚିତ୍ରିତ।

ଆଦିବାସୀ ଭଲପାଏ କେବଳ ଅରଣ୍ୟକୁ, ତା' ମାଟି ମା'କୁ। ସେମାନେ "ଏଇ ଅରଣ୍ୟବାସୀମାନେ ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନର ଛାତିକୁ ବିଦାରି ସୁନା, ଲୁହାର ସନ୍ଧାନ କରନ୍ତିନି- ସେମାନେ ଖାଲି ଖୋଜିବୁଲନ୍ତି ଜୀବନ-ଜୀବନର ସୁଆଦ - ପ୍ରୀତି, ଭାବ ବିନୋଦିଆ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଆନନ୍ଦକୁ।" ସେହି ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ କେହି ତା' ଠାରୁ ଛଡ଼ାଇନିଏ ସେତେବେଳେ ସେ ବିଦ୍ରୋହର ଘୋଷଣା କରେ। ପୂର୍ବରୁ ରାଜା ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଭଂଜ,ଗଦାଧର ଭଂଜଙ୍କ ସମୟରେ ବେବର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶୋଷଣ ଚିତ୍ର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି। ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ବର୍ଗୀ ଅତ୍ୟାଚାର, ରାଜ ଅତ୍ୟାଚାର, ଖଜଣା କର, ବେଠି, ଗୋତି ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା।

ରତନା ବିଦ୍ରୋହ ପୂର୍ବରୁ ରାଜ୍ୟର ସୁଶାସନପାଇଁ କେନ୍ଦୁଝରେ ୨ଟି ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲା-ଅପର ଓ ଲୋଅର କେନ୍ଦୁଝର। ମାତ୍ର ଭୂୟାଁ,ଜୁଆଙ୍ଗ,ବାଥୁଡ଼ି ଜାତିର ଦୁଃଖ ମୋଚନ ହୋଇନାହିଁ। ଧନୁର୍ଜୟ ଭଂଜ ରେଭେନ୍‌ସା ସାହେବଙ୍କ ଛତ୍ରଛାୟାରେ ରହି ଜଙ୍ଗଲଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଉପରେ କଟକଣା ଜାରିକଲେ। ଜଙ୍ଗଲ ହେଲା କଣ୍ଟ୍ରାକ୍‌ଟରର। ଏପଟେ ଧରଣୀ କେବଳ ରାଣୀ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟାଙ୍କ ନାମମାତ୍ର ପୁତ୍ର। ସବୁବେଳେ ସେ ସାଧାରଣ କର୍ମଚାରୀଠୁ ମଧ୍ୟ ଅପମାନିତ ହୋଇଛି। ମ୍ୟାନେଜର ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ଧରଣୀ ପ୍ରତି ସୁଯୋଗ ଦେଖି ବାରମ୍ବାର ରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ ତିରସ୍କୃତ କରାଇଛି। ୧୮୮୭ରେ ଧରଣୀ ଅମିନ ପଦରେ ଯୋଗଦେଇ ରାଜନୀତି ବିରୁଦ୍ଧରେ କୁହୁଳୁଥିବା ବେଳେ ୧୮୮୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ରାଜା ଧନୁର୍ଜୟ ଆଉ ଏକ ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ଖଜଣାହାର ବୃଦ୍ଧି କରିବାରୁ ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟବାସ ବିଦ୍ରୋହ କରିବେ

ବୋଲି ମନସ୍ଥ କଲେ। କାରଣ ଏହି ସମୟରେ ଘୁମୁସର ବିଦ୍ରୋହ,ପାରଳା ବିଦ୍ରୋହ ପରି ସିପାହୀ ବିଦ୍ରୋହ ମଧ୍ୟ ଘଟି ସାରିଥିଲା। ତେଣୁ ଅନେକ ସଂଗଠିତ ପ୍ରଜା ଆନ୍ଦୋଳନ ଏହି କ୍ରାନ୍ତୀ ପାଇଁ ଖାଦ ଯୋଗାଇଥିଲା। ଉପନ୍ୟାସରେ ଲେଖିକା ଇତିହାସର ଏହି ସତ୍ୟତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି।

ଧରଣୀଗୋଳ ଓ ଫକୀରମୋହନ :

ଯୁଗେ ଯୁଗେ ରାଜ ସିଂହାସନ ପ୍ରତି ଲୋଭ, ଶାସନର ମୋହ ତଥା ଶୋଷଣ ଦମନ ନିମନ୍ତେ ବିଦ୍ରୋହ ବହ୍ନିର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ରାମାୟଣରେ ସିଂହାସନ ପାଇଁ ବନବାସ,ରାବଣ ଅତ୍ୟାଚାର ଦମନ ପାଇଁ ବିଦ୍ରୋହ, ମହାଭାରତରେ ଧର୍ମ ସଂସ୍ଥାପନା ପାଇଁ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ରଣନୀତି ଏହାର ଉଦାହରଣ। ତଦନୁରୂପ ଏ ସିଂହାସନ ପାଇଁ ଅନେକ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର, ବିଦ୍ରୋହ,ଯୁଦ୍ଧ ଇତିହାସରେ ଅମର। ସେହିପରି ରାଜା ଧନୁର୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଓହ୍ଲାଇବା ବୀରଜାତି ହେଉଛି ଭୂୟାଁ ଧରଣୀଧର।

ମହାଭାରତରେ ଭୀଷ୍ମଭଳି ବୀର ଯେ ଅଧର୍ମ ପକ୍ଷରେ ରହି ଅନୀତି, ଅନ୍ୟାୟକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଇଛନ୍ତି। କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ନିଜକୁ ବାନ୍ଧି ରାଜବିଶ୍ୱସ୍ତ ପାଳଟିଛନ୍ତି। ସେହିପରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ମହାମନିଷୀ ଫକୀର ମୋହନ ମଧ୍ୟ ରାଜା ଧନୁର୍ଜୟଙ୍କ ନିକଟରେ ରାଜକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରି ଭୂୟାଁ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ବିରୋଧରେ କୂଟନୀତି ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି। ଉପନ୍ୟାସରେ ଏହି ଚିତ୍ର ଫକୀରଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ। ଫକୀରମୋହନ ସ୍ୱୟଂ ଆତ୍ମଚରିତ ରେ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗ କେଉଁଝରର ପ୍ରଜା ବିଦ୍ରୋହ ରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀମତୀ ରାୟ ଫକୀରଙ୍କୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ପରସ୍ଥିତିର ଦାସ ସଜାଇ ପାଠକ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି।

ଉପନ୍ୟାସରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଛି ସବୁବେଳେ ରାଜା ଓ ପ୍ରଜା ମଧ୍ୟରେ ମନ୍ତ୍ରୀ, ବେବର୍ତ୍ତା, ମ୍ୟାନେଜର ମାନେ ଠିଆ ହୋଇ ନିଜର ହୁକୁମାତି ନହେଲେ ଲାଭ ଦେଖାନ୍ତି। ସେହିପରି ଧନୁର୍ଜୟ ଭଂଜ ଓ କେନ୍ଦୁଝର ପ୍ରଜା ମଧ୍ୟରେ ପାଚେରୀ ଥିଲା ମ୍ୟାନେଜର ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ। ତା'ର ଅତ୍ୟାଚାର ଥିଲା ରାଜାଙ୍କୁ ଅଗୋଚର। ତେଣୁ ଧରଣୀ କେନ୍ଦୁଝର ଛାଡ଼ି ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଯାତ୍ରା କଲା। ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ରାଜା କାରଣ ବୁଝି ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ନ୍ୟାୟ ଦେବେ। ୧୮୭୧ରେ ସେ ଭୁବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି କର ବଢ଼ାଇଲେ। ପୁଣି ୧୮୯୧ ରେ ଏଜେଣ୍ଟ ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ କର ବଢ଼ାଇଲେ। ଆଦିବାସୀର ଶରୀରରୁ ଭୂମି, ହେଲା ରାଜାର। ଏହି ସମୟରେ ଆନନ୍ଦପୁର ମ୍ୟାନେଜର ଭାବରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ଫକୀର ମୋହନ।

ଅନାଦିକାଳରୁ ବୋହିଯାଇ ବୈତରଣୀ ନଦୀରେ ପଡୁଥିବା ମାଛକାନ୍ଦଣା ଯୋର ହେଲା ବିଦ୍ରୋହର ଅନ୍ୟ ଏକ କାରଣ। ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଦିନ ଜଳାଭାବ ହେତୁ ରାଜ୍ୟବାସୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖ ଭୋଗୁଛନ୍ତି। ତେଣୁ ମାଛକାନ୍ଦଣା ଯୋରକୁ ମାହାର ବାନ୍ଧିଲେ ଜଳ ବୈତରଣୀରେ ନ ପଡ଼ି କେନ୍ଦୁଝର ବିଲରେ ମାଡ଼ନ୍ତା। ତେଣୁ ଫଟାଗଲା ପର୍ବତ ଶୃଙ୍ଗ। ବନ୍ଧ ପାଇଁ ହେଲା ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ। ଏହା କ'ଣ ଧରଣୀ ସହନ୍ତା? ଏଥିରେ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ ଫକୀର ମୋହନ। ୧୮୯୧ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସରେ ଧରଣୀଧର କମିଶନର ନିକଟକୁ ରାଜଛତ୍ରର ଅତ୍ୟାଚାର ବିବରଣୀ ଲେଖିଲେ। କିନ୍ତୁ ପତ୍ରଟିକୁ ଉପେକ୍ଷା କରାଗଲା। ତେଣୁ ତେଜି ଉଠିଲା ଭୟଙ୍କର ବିଦ୍ରୋହ। ଯାହାର ନାମ ଥିଲା ମାଛକାନ୍ଦଣା ଯୋର ବିଦ୍ରୋହ।

ଲେଖିକା କହିଛନ୍ତି "ତାଙ୍କର ଦୋଷ କ'ଣ? ଚାକିରିଆ ତ ପତର ସାଉଁଟିବା ଲୋକ, ତୋଟା ମୂଲ କରିବେ କିଆଁ"? ଫକୀରଙ୍କ ଦୋଷାବହକୁ ଲୁଚାଇବା କ'ଣ ଲେଖିକାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ?

ଫକୀରମୋହନ ରାଜାଙ୍କ ଆଦେଶ ମାନି ୧୫କିଲୋ ଶାବଳ କଟକରୁ ମଗାଇଥିଲେ। ଦିନ ସାରା ନ ଖାଇ ବେଠିଆ ଭୂୟାଁ ଯୋରକୁ ଜାବୁଡ଼ା ଅନୁଜ ପାହାଡ଼ର ପଥର ଫଟାଇଥିଲେ। ହୁଏତ ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ରାଜାଙ୍କୁ ଜଣାଇ ନଥାଇପାରେ କିନ୍ତୁ ଫକୀରମୋହନ ମଧ୍ୟ କାହିଁକି ଚୁପ୍ ଥିଲେ। କାରଣ ସେ ସଦା ରାଜା ହିତାକାଂକ୍ଷୀ। ସେ ରାଜ ପରିବାର ସୁରକ୍ଷା କଥା ଚିନ୍ତା କରି ରାଜଗଡ଼ ଯାତ୍ରା କରିଛନ୍ତି। ମେଳିର ଦମନ ପାଇଁ ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ଟୟନବୀ ସାହେବଙ୍କୁ ଦେଖାକରି ରାଜା ଯେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ତାହା ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି। ଆତ୍ମଚରିତରେ ସେ କହିଛନ୍ତି - "ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ଦୃଢ଼ ରୂପରେ କହିପାରେ ଯେ ମହାରାଜାଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ କେଉଁଝର ପ୍ରଜା କି ସମ୍ପର୍କୀୟ ବାହାରର ଲୋକ କେହି ହେଲେ ଗୋଟଏ ପ୍ରମାଣ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ ନାହିଁ। ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଜାବିଦ୍ରୋହ ଉପସ୍ଥିତ, ଏଥିରେ ଜିଲ୍ଲାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଜାଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ, କେବଳ ଭୂୟାଁ ଜାତୀୟ ପ୍ରଜାମାନେ ଗୋଳଯୋଗ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି। ସେମାନେ ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରକୃତିର ଲୋକ,ସମୟ

ଅସମୟରେ ମେଳି କରିବା ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ, ମହାରାଜାଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ଯୋଗୁଁ ପ୍ରଜାମେଳି ହୋଇଥିଲେ,ସମସ୍ତ ପ୍ରଜା ଏକତ୍ରିତ ହୋଇଥାନ୍ତେ।" (ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ, ପୃ - ୧୯୫)

ଫକୀରଙ୍କ ଭୂୟାଁ ଜାତି ପ୍ରତି ଯେଉଁ ସହାନୁଭୂତି ଥିଲା ଏହି ଉକ୍ତିରୁ ପ୍ରତୀତ। କିନ୍ତୁ ଲେଖିକା କହିଛନ୍ତି "ଫକୀରମୋହନ ପ୍ରଜାମେଳିର ସମସ୍ତ ବିବରଣୀ ସାମାନ୍ୟ ଅତିରଂଜନ କରି ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ। କାରଣ ସେ ଜାଣିଥିଲେ ରାଜାଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ସଂପର୍କରେ ଧରଣୀଧର ଦୁଇ ଦୁଇଥର ପତ୍ର ଲେଖି ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ। ରାଜାଙ୍କ ଦୋଷ ଘୋଡ଼ାଇ ମେଳିଆଙ୍କ ଦୋଷ ବଢ଼ାଇ ନ କହିଲେ ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିନଥାନ୍ତା ବୋଲି ଫକୀରମୋହନ ଜାଣିଥିଲେ।"

ଫକୀରଙ୍କ କୂଟନୀତି ଓ ଭୂୟାଁ ମେଳିର ପରିଣତି :

ଫକୀରମୋହନଙ୍କ କୂଟନୀତି ଫଳରେ ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ ନିମନ୍ତେ ଇଂରେଜ ସରକାର ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଲେ।ଏପଟେ ବିଦ୍ରୋହୀ ଅପେକ୍ଷା କଲେ ବସନ୍ତପୁର ଘାଟିରେ। ଫକୀରମୋହନ ଯେତେବେଳେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ସୁରକ୍ଷିତ ଭାବରେ ବିଦ୍ରୋହୀଗଣ ବନ୍ଦୀ କଲେ। ଭୂୟାଁ ବିଦ୍ରୋହୀ ଫକୀରଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଧରଣୀଧର ତାଙ୍କୁ ଅଭୟ ଦେଲେ। ଫକୀରମୋହନ କହିଛନ୍ତି "ଧରଣୀଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତି ସମୟରେ ମୋତେ ଧରିନେଇ ବଣକୁ ପଳାଇବା ପାଇଁ ମହାପାତ୍ର ଆଉ କେତେଜଣ ଭୂୟାଁ ଗୋପନରେ ପରାମର୍ଶ ସ୍ଥିର କଲେ। ସତକୁ ସତ, ଦିନେ ମୋତେ ଘେନିଯିବା ପାଇଁ ବେଢ଼ିଗଲେ। ଧରଣୀ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଧାଇଁ ଆସି ସେମାନଙ୍କ ପାଖରୁ ମୋତେ ଛଡ଼ାଇ ନେଲେ।" (ଆତ୍ମଚରିତ, ପୃ - ୨୧୩)

ଧରଣୀ ଫକୀରଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଜଣାଇ ମ୍ୟାନେଜର କଲେ। କିନ୍ତୁ ସେ ଧରଣୀଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ଜିତି ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କରିବା ପାଇଁ ମନେମନେ କୂଟ ପାଞ୍ଚୁଥିଲେ ଓ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରି ଭୂୟାଁ ମେଳିକୁ ପଣ୍ଡ କଲେ। ଧରଣୀ ତଥା ଭୂୟାଁଙ୍କ ସରଳାମି ପ୍ରତି ଏହା ଥିଲା ନିଶ୍ଚୟ ଏକ ପ୍ରତିଘାତ। ଫକୀରମୋହନ ପାନ ଆଣିବା ଆଳରେ ଧରଣୀ ହାତରେ ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଚିଠି ପ୍ରେରଣ କଲେ। ପାଇକମାନେ ଚିଠିଟିକୁ ନେଇ ରାଜାଙ୍କୁ ଦେଲେ। ଲେଖାଥିଲା-

ମଇ ମାସ ୧୬ ତାରିଖ ସ୍ନ ୧୮୯୧

ମୁକାମ ରାଇସୁଆଁ

ଭୋଳାନାଥ ଖମାରିଆ ଜାଣିବୁ-ମହରାଣୀ ପୁତ୍ରଙ୍କ ସକାଶେ ନିତାନ୍ତ ଦରକାର, ଅତିଶୀଘ୍ର ଶହେ ହେଲେ ମଧ ପାନ, ଦୁଇଶ ଗୁଆ ପଠାଇବୁ। ପଶ୍ଚିମ ପଟରୁ ମାହାରା କରି ଆଖୁ ବାଡ଼ିକୁ ଶୀଘ୍ର ପାଣି ବୁହାଇବୁ, ନୋହିଲେ ଆଖୁବାଡ଼ି ବିନାଶ ଯିବ ବୋଲି ଜାଣିବୁ ।

ଇତି

ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି

(ଆତ୍ମଚରିତ, ପୃ-୧୨୬)

ଉପନ୍ୟାସରେ ଏହି ଚିତ୍ର ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନୀୟ। ସରଳମନା ଧରଣୀଧର ଫକୀରଙ୍କ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରରେ ଛନ୍ଦି ହେଲେ। ଇଂରେଜ କବଳରେ ବନ୍ଦୀ ହେଲେ। ହୋଇପାରେ ଫକୀରଙ୍କ ଚତୁରତା ଓ କୂଟନୀତି ଏଥିରୁ ବାରିହୁଏ କିନ୍ତୁ ଆଜି କେନ୍ଦୁଝରର ଭୂୟାଁ ଜାତି ନିକଟରେ ସେ ଦୋଷୀ। ବାସ୍ତବରେ ସେ ସ୍ୱାର୍ଥବାଦୀ ମଣିଷ ରୂପେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ। କେଉଁ କାରଣ ଅବା ବାଧ୍ୟବାଧକତାରୁ ସେ ଏପରି କରିଥିଲେ, ତା'ର ଉତ୍ତର ସେ ନିଜେ। କିନ୍ତୁ ଯେତେଦୂର ଅନୁମାନ ହୁଏ ରାଜାଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ପାତ୍ରର ମୋହ, କର୍ମଚାରୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ପରିବାର ପୋଷଣ ହିଁ ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଦାୟୀ। ଏଠାରେ ହଜିଯାଇଥାନ୍ତି ସେଇ ଫକୀରମୋହନ, ଯିଏ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଜନକ, କାଳଜୟୀ କୃତିର ସ୍ରଷ୍ଟା,ଉତ୍କଳର ସେନାପତି।

ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମିଥ୍ୟାକୁ ଲେଖିକା ନିଜ ଲେଖନୀ ମୁନରେ ଘୋଡ଼ାଇ ଉପନ୍ୟାସରେ ଲେଖିଛନ୍ତି - "ସେ ରାଜାର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ଏପରି ମିଥ୍ୟାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛନ୍ତି। ମହାଭାରତର କୃଷ୍ଣ ବି ମିଥ୍ୟାର ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ କହିଥିଲେ। ତେଣୁ ନରେ ବା ଗଂଜରେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ହତଃ ଭଳି ଏହି ମିଥ୍ୟା ଅପରାଧ ନୁହେଁ।" ସେ କଦାପି ଭୂୟାଁଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗୀ ନଥିଲେ ତେଣୁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ଆଗରେ ଭୂୟାଁଙ୍କ ବିରୋଧରେ ହିଁ କହିଛନ୍ତି। ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଫକୀରଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତର ଭୂୟାଁ ପ୍ରଜା ବିଦ୍ରୋହ ପ୍ରସଙ୍ଗ।

ଭୂୟାଁ ମେଳି ପଣ୍ଡ ହେଲା । ଧରଣୀର ବଡ଼ଭାଇ ଗୋପାଳିଆ, ଭଉଣୀ ପତି ନରେନ୍ଦ୍ର ସମେତ ଅନେକ ବୀରଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଗଡ଼ିଲା । ଧରଣୀ ୭ ବର୍ଷ କାରାଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କଲେ । ଭୂୟାଁମାନେ ଧରଣୀର ମୁକ୍ତିପାଇଁ ଅନ୍ଦୋଳନ କଲେ । ୧୮୯୭ ରେ ଜେଲରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସେ ସନ୍ୟାସୀ ଜୀବନ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏହି ଇତିହାସର ସତ୍ୟତା ପରେ ଲେଖିକା ଅନେକ କାଳ୍ପନିକ କଥାକୁ ଯୋଡ଼ି ଫକୀରଙ୍କୁ ମହାନ୍ ଦେଖାଇବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି, ଯେପରିକି ଧରଣୀ ଫକୀରଙ୍କ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ସମୟରେ ଦୈବଶକ୍ତି ବଳରେ ଆସି ଭେଟି ପୁଣି ଉତ୍ତାନ ହେବା ପ୍ରସଙ୍ଗ । "କ୍ଷୀଣକାୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କାନ୍ତି ଶ୍ମଶ୍ରୁ ବହଳ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କ କୋଳରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡଟି ରଖି ସାଉଁଟୁଥିଲେ...... ସେ ଉଠି ବସି ଧରଣୀଧରଙ୍କୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲେ,କହିଲେ-ତୁମେ ମୋର ପୁତ୍ର-ତୁମେ ମୋର ମନମୋହନ- ପିତାର ଯଦି ଅପ୍ରାଧ ଥାଏ କ୍ଷମା କରିଦିଅ ।" ଫକୀରଙ୍କୁ ଧରଣୀ ପ୍ରତି କୋମଳ ହୃଦୟବାନ ଚରିତ୍ରରେ ଦେଖେଇବାକୁ ସେ ଯତ୍ନଶୀଳା ।

ଯଦୁନାଥ ଜେନାଙ୍କ ମତରେ- "ଧରଣୀଧରଙ୍କ ବିଦ୍ରୋହ ଥିଲା କେବଳ ରାଜାଙ୍କ ବିପକ୍ଷରେ ନୁହେଁ । ତତ୍‌କାଳୀନ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ । କାରଣ ସେ ଜାଣିଥିଲେ ରାଜା ଧନୁର୍ଜୟ ଭଂଜ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରାପ୍ତ ରାଜା । ତଥାପି ସେ ନିର୍ଭୀକ ବୀରତ୍ୱ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ଜନତାଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଂଶିକ ରାଜତନ୍ତ୍ରକୁ ହଟାଇ ସରକାର ଗଢ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ମାନବିକତା, ଦୟା, କ୍ଷମା ହୃଦୟରେ ଭରପୁର ଥିଲା । ହିଂସା, କପଟ, ପରଶ୍ରୀକାତରତାର ଅନେକ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ସେ ଥିଲେ । ଏହି ନିରିହ ଦୁର୍ବଳତାର ସୁଯୋଗ ନେଇ ଆମର ବ୍ୟାସକବି ବୋଲାଉଥିବା ଅନ୍ତର୍ଘାତୀ, ବିଶ୍ୱାସଘାତକ ଫକୀରମୋହନ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ହାତରେ ତାଙ୍କୁ ୭ ବର୍ଷ ସଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ କରାଇଥିଲେ । ଏ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଫକୀରମୋହନ ହେଉଛନ୍ତି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଦାୟୀ ।" (କେନ୍ଦୁଝର ଭୂୟାଁ ବିଦ୍ରୋହ, ପୃ - ୩୫)

ସେହିପରି ଡ. ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କ ବିଚାରରେ "ମୂଳରୁ ଶେଷଯାଏଁ ସରଳ ବିଶ୍ୱାସୀ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ସମାନ ଭୂୟାଁ ଧରଣୀଧର ପ୍ରତି ଶଠତା ଓ ପ୍ରବଞ୍ଚନା କରିଆସିଲେ । ସେ ହାସ୍ୟକର ରାଜା ବେଶରେ ଧରଣୀକୁ ଜାଣିଜାଣି ଶତ୍ରୁ ମୁହଁକୁ ଠେଲି ନ ଦେଇଥିଲେ ବିଚରା ଧରଣୀଧର ଅନ୍ୟ କିଛି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିପାରିଥାନ୍ତା ।"

(ସରସ୍ୱତୀ ଫକୀର ମୋହନ, ପୃ - ୧୬୦)

ପ୍ରଫେସର ଧ୍ରୁବଚରଣ ଜୟସିଂହ ପାଇକରାୟ ଲେଖିଛନ୍ତି – "କନିକାର ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ମତ ଅନୁସାରେ ନବଜୀବନ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରାଣନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ ଲିଖିତ ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧ କହେ -ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ଜାତୀୟବାଦୀ ଧରଣୀଧର ନିଜର ମୌନବ୍ରତ ଭାଙ୍ଗି ଏବଂ ନିଜର ପରିଚୟ ଦେଇ, ସେ ଦଳଦଳ ଯୁବକଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଝାମ୍ପ ଦେବାପାଇଁ ଉତ୍ସାହିତ କରି ଲାଗିଥିଲେ..... ସାଧାରଣତଃ ମୌନୀ ଥିଲେ ହେଁ, ସନ୍ୟାସୀ ଧରଣୀଧର ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ନାମ ଶୁଣିଲେ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଗାଳି ଗୁଲଜ ଦେବା ଆରମ୍ଭ କରୁଥିଲେ ।" (କେନ୍ଦୁଝର ଆଦିବାସୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ଇତିହାସ, ପୃ-୧୭୬)

ବାସ୍ତବରେ ଫକୀରଙ୍କ ପ୍ରତି ଏଭଳି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଦେଖିବା ବେଳେ 'ମହାରାଣୀ ପୁତ୍ର' ଉପନ୍ୟାସରେ ଲେଖିକାଙ୍କ ଉକ୍ତିଟି କୌତୂହଳ ସୃଷ୍ଟିକରେ । ତାଙ୍କ ଉକ୍ତିରେ "କିଏ ଜାଣେ ହୁଏତ ଭବିଷ୍ୟତରେ କେହି ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ଲେଖିଦେବେ ଯେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ସମସ୍ତ ଶାସନଗତ କୁଟିଳତା ଓ ଚାରିତ୍ରିକ ଦୁର୍ବଳତା କେବଳ ରାଜସ୍ୱାର୍ଥ ସଂରକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଥିଲା । ବାସ୍ତବରେ ଦକ୍ଷ ପ୍ରଶାସନକୁ କୁଟିଳ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ।" ଫକୀରମୋହନ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ପାଇଁ ନମସ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଲେଖିକାଙ୍କ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଦାରତା ଯଥେଷ୍ଟ ଥିଲାଭଳି ପ୍ରତୀତ ହୁଏ । ବୈଚାରିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ଓଡିଆ ଜାତିପାଇଁ ଯାହାର ଅନେକ ଅବଦାନ ତାଙ୍କୁ ନିନ୍ଦିତ କଲାବେଳେ ଯେକୌଣସି ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ, ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେମୀଙ୍କୁ ଅପରାଧୀ ମନେହେବ, ତେଣୁ ଲେଖିକା ଉପନ୍ୟାସର ମୁଖବନ୍ଧରେ ସୂଚିତ କରିଛନ୍ତି ଯେ "କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ି ସେ ଭୂୟାଁ ବିଦ୍ରୋହର ଦମନ କରିବାରେ ଏକ ବିଚିତ୍ର ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ତାହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ ନକରି ତାଙ୍କୁ ନିନ୍ଦିତ କଲାବେଳେ ମୁଁ ଏକ ଅସହାୟ ବ୍ୟଥାରେ ଛଟପଟ ହୁଏ ।" ଧରଣୀକୁ ଲେଖିକା ନ୍ୟାୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ଉପନ୍ୟାସରେ । 'ଧରଣୀ ଇତିହାସ' ନିଶ୍ଚୟ ପାଠକ ମାନସରେ ସମ୍ବେଦନତା ସୃଷ୍ଟି କରିବ ଏବଂ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଅମରତ୍ୱ ଲାଭ କରିବ ।

ସଂଯୋଗରେ ଫକୀର ଓ ଧରଣୀଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ । ଜଣେ ସେନାପତି ତ ଆଉ ଜଣେ ସର୍ଦ୍ଦାର । ଉଭୟଙ୍କର ଇତିହାସର ଗାଥା 'ମହାରାଣୀ ପୁତ୍ର' ଉପନ୍ୟାସ । ଏହା କେବଳ ଐତିହାସିକ ପ୍ରେକ୍ଷାପଟରେ ରଚିତ ଉପନ୍ୟାସ ନୁହେଁ ବରଂ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଗୌରବ ଗାଥା । ଲେଖିକା ବର୍ଣ୍ଣନାଗତ ବିଶ୍ଳେଷଣ ପ୍ରତି ଖୁବ୍ ସଚେତନ । କଥା ସମ୍ବନ୍ଧିତ ନଦୀ, ପର୍ବତ, ପର୍ବ ପର୍ବାଣୀ, ପରମ୍ପରା, ବିଶ୍ୱାସବୋଧ, କିଂବଦନ୍ତୀ, ଅଲୌକିକତା, ଲୋକଭକ୍ତି, ପୁରାଣ ପ୍ରୟୋଗ, ମାତୃଶକ୍ତି, ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ, ଐତିହାସିକ ଚରିତ୍ର,ଆଦିବାସୀଙ୍କ ସରଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରଭୃତିର ଚିତ୍ରକୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁଷ୍ପରେ ମାଣିକ ଖଞ୍ଜିଲା ପରି ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ 'ମହାରାଣୀ ପୁତ୍ର' ଏକ ସ୍ଥୁଳ ଆଲୋଚନାର ବିଷୟ । ସମୀକ୍ଷାର ବସ୍ତୁ । ନିଷ୍କର୍ଷରେ, ଏହା ଗବେଷଣାଧର୍ମୀ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ନୃତାତ୍ତ୍ୱିକ ଐତିହାସକ ଉପନ୍ୟାସ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ:

୧. ଜେନା ଯଦୁନାଥ, କେନ୍ଦୁଝର ପ୍ରଜାବିଦ୍ରୋହ, ତାରାତାରିଣୀ ବୁକ୍‌ଷ୍ଟୋର, କଟକ, ୧୯୮୪

୨. ଦାଶ, ଦେବେନ୍ଦ୍ର କୁମାର, ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ,ନ୍ୟାସନାଲ ବୁକ୍ ଟ୍ରଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ,୨୦୧୦

୩. ପଟ୍ଟନାୟକ,ଜଗନ୍ନାଥ,ବିପ୍ଳବ ଧରଣୀଧର, ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଏକାଡେମୀ,ଭୁବନେଶ୍ୱର ୧୯୯୨

୪. ପାଇକରାୟ, ଧ୍ରୁବଚରଣ ଜୟସିଂହ, କେନ୍ଦୁଝରରେ ଆଦିବାସୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ଇତିହାସ,ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା ପବ୍ଲିକେସ୍‌ନସ, ୨୦୦୯

୫. ପାତ୍ର, କିଶୋରୀ ମୋହନ, ବନ୍ଦିତାଦେବୀ, ଆନ୍ ଆଡଭାନ୍‌ସଡ ହିଷ୍ଟୋରୀ ଅଫ୍ ଓରିଶା (ଇଂ),କଲ୍ୟାଣୀ ପ୍ରିଣ୍ଟିଙ୍ଗ,ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ, ୧୯୯୭

୬. ବାରିକ,ନିରଞ୍ଜନ,କେନ୍ଦୁଝର ଇତିହାସ,ସଂସାରପ୍ରେସ୍, କଟକ, ୨୦୧୫

୭. ମାନସିଂହ, ମାୟାଧର, ସରସ୍ୱତୀ ଫକୀରମୋହନ, ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, ବ୍ରହ୍ମପୁର, ୧୯୭୨

୮. ରାୟ, ପ୍ରତିଭା, ପଦ୍ମପତ୍ରରେ ଜୀବନ, ଆଦ୍ୟାପ୍ରକାଶନୀ, କଟକ,୨୦୧୪

୯. ରାୟ,ପ୍ରତିଭା,ମହାରାଣୀପୁତ୍ର, ଆଦ୍ୟାପ୍ରକାଶନୀ, ସାରଳା ପ୍ରିଣ୍ଟର୍ସ,୨୦୧୨

୧୦.ସେନାପତି, ଫକୀରମୋହନ, ଆତ୍ମଚରିତ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ, ୨୦୦୯ ।

❖ ❖ ❖